

ADY ROMANTIKUS JELLEGŰ MOTÍVUMAINAK VÁLTOZÁSÁRÓL

Ady Endre költői világa, irodalmunkban meghatározó szerepet betöltő életműve kutatóit folyamatos elemzésre ösztönzik. Bár az oeuvre-el kapcsolatos irodalom valóban könyvtáryi, mégis szükséges lehet újra és újra analizálva kézbe venni az Ady-köteteket. Még akkor is, ha a vizsgálati szempontok nem ígérnek olyan megállapításokat, melyek lényegesen módosítanák az eddig kialakított Ady-képet, legfeljebb csak egy-két ponton finomítják azt.

„Ady Endréről beszélni — Juhász Ferenc szavaival — annyi, mint a mindenről beszélni.”¹ Elfogadva a kijelentést úgy hisszük, a legkisebb adaléknak is szerepe lehet a talán soha át nem fogható egész megközelítésében. Bátoríthatnak Király István igaz szavai, aki egy nyilatkozatában így fogalmaz: „Ady a mi Francia Forradalmunk, Nagy Októberi Forradalmunk. A legtöbb, amit kilicítált magából eddig ez a nemzet. S az ilyen nagyságok mindig kincsesbányák. Minél többet s minél többen foglalkoznak velük, annál több érték kerül felszínre belőlük. Csak ezen az úton sajátíthatja el maradéktalanul a múlt örökségét a nemzeti tudat.”²

Erőt is merítve a fentiekből, most — részben egy már megkezdett gondolatmenet folytatásaként³ — Ady két, a romantikából eredeztethető motívumának alakulását próbáljuk vázlatosan nyomon követni.

Röviden vizsgáljuk a *csönd-némaság*, valamint az *átok-rontás-átkozás* motívumok előfordulásait, használatuk és tartalmuk változásait Ady 1912-ig tartó korszakában. Így a példákat és a megállapításokat jórészt ebből a költői periódusból idézzük, illetve erre az időszakra vonatkoztatjuk. Ugyanakkor nem tekintjük ezt az időpontot feltétlenül meghatározónak, hiszen a vizsgálódásban szereplő motívumok fejlődési vonalának bemutatását, megformálásuk általunk megítélt csúcspontjainak jelzését is fontosnak tartjuk. — A vázlatosság itt azt is jelenti, hogy nem kíséreljük meg a motívumhordozó művek — talán később szükséges — elemzését, jórészt csak a képek, a szöveggörnyezet felelevenítésével éreztetjük e motívumok hangulatteremtő erejét, funkciójának változását. Hiszük, hogy rendeltetésük alakulását lényegesen meghatározza a romantikából is hagyományozódott szerepük, melynek egy-egy jellemzőjét végig megőrzi Ady költészetében.

Most csak jelezzük a motívumok magyar, illetve világirodalmi reminiscenciáit, de talán erőteljesebben kiemeljük közülük az Edgar Allan Poe költészetében megjelenő egy-egy jellegzetesen romantikus előképet. Érdekes lehet felemlítésük azért is,

¹ Ady — Léda és Csinszka. Szépirod. K. Bp. 1969. 5.

² Hegyi Béla: Latinovits — Legenda, valóság, emlékezet. Király István: Latinovits, az előadó művész (interjú). Gondolat, Bp. 1983. 242.

³ P. I.: Az Edgar Poe-i életérzés Ady Endre költészetében. (Adalék Ady költői indulásának vizsgálatához.) Acta Historiae Litterarum Hungaricum. Tomus XV. Szeged, 1977. 145—163. P. I.: Az Edgar Poe-i életérzés Ady Endre költészetében II. (Motívumvizsgálat) Acta Hist. Lit. Hung. Tomus XVI. Szeged, 1978. 71—80.

mert minden bizonnyal formálták nemcsak a francia lírát, de hatásuk volt a „modern” magyar költészet kialakulására is.

Témánkhöz közelítve szükség van néhány gondolatot előrebecsátani a romantikának a modern magyar költészetben való továbbéléséről. A magyar irodalomtudomány többféleképpen ítélte meg e problémakört.

Felvetői közül talán Halász Gábort emelhetjük ki. Azért is, mert A líra halála című írásában ő éppen ennek a romantikus költői szemléletmódnak a jellemzőit mutatja ki Ady lírájában. Megállapításaiban azonban téved, amikor Ady líráját egy hanyatló alkotásmód utolsó felvillanásának tarja: „Nálunk Ady volt az utolsó, aki hallatlan egyéni tehetségével egy hanyatló irodalmi tradíciót — már mint a romantikát és a romantika én-kultuszát — a kezdet magasába, Vörösmarty mellé emelt; de az egyes versek mámorító illatán keresztül lehetetlen nem éreznünk a műfaj rothadását.”⁴ Sokkal inkább egyet kell értenünk Lukács Györgynek már 1909-ben megfogalmazott soraival: „Így áll előttünk a harmincéves Ady Endre, mint a legerősebben, a legbiztosabban a jövőbe mutató magyar író valamennyi között. Az ő — a legmélyén — egészen időtlen lírája, mint szociális hatásaiban az egyedül számba jövő, mint az emberileg a legmélyebben megrázó, mint a formailag legizgatóbban aktuális mai magyar költészet.”⁵ Ezzel azért is egyetérthetünk, mert Ady költészetének romantikus jegyei jól kimutathatóan szociális gondolatiságba ágyazódnak, és egy egészen új költői alkotásmód formáit előlegezik. Tamás Attila megállapításával: „Mitológiája” mindvégig megőrzi a romantika bizonyos vonásait: A Titok arat rémalakja odaállítható Shelley félelmetes Zűrzavara mellé, a Megállt a Sors Vajda kétségbeesett vízióival rokon — mindez mégis közeli rokonságot mutat a modern lélek látásmódjának olyan sajátosságaival, amelyek Apollinaire költészetében jelennek meg teljesebben.”⁶

Hogy a kor irodalmi mozgalmainak magyar jelentkezéseit, Ady esetleges kötődéseit hozzájuk felvazoljuk, erre a téma kapcsán nem vállalkozhatunk. Azok a művészeti mozgalmak, melyek egymással gyakorta összefonódva jelentkeztek — impresszionizmus, szimbolizmus vagy az azt követő mozgalmakkal közösen nevezhetően: a szecesszió — kevéssé mutatnak tisztán megjelenő magyar előfordulást. Megállapíthatjuk azonban azt, hogy mindegyikük őrzött és továbbvitt a romantikából ismert jegyeket. Az úgynevezett szecessziós életérzés, melynek alapja — Kispéter András szavai szerint — „kétségkívül a talajvesztettség, a korábban egységesnek vélt világkép felbomlása, széttöredezettisége”⁷, megfogalmazódásában romantikus eszközöket is alkalmaz. — Egyetérthetünk Király Istvánnak azzal a megállapításával, melyben e sokféle irányzatot közös tartalmaik alapján a modernizmus gyűjtőfogalommal illeti.⁸ Az elnevezés jogosultsága a magyar viszonyokra még inkább érvényes és Lukács György jogosan állapítja meg Ady Endre költészete kapcsán: „... az összes ilyen stílus kategóriákkal szemben nagyon szkeptikus vagyok. Főleg ha Adyval kapcsolatban szecesszióról vagy Jugendstílről vagy más ilyesmiről beszélnek”.⁹ Ha az új mozgalom megindulásának történetét nézzük — azonosulva Kispéter András meg-

⁴ Halász Gábor: Az értelem keresése. köt. Franklin-Társ. Bp. é. n. 53.

⁵ Lukács György: Ady Endre. = Magyar irodalom, magyar kultúra (Válogatott tanulmányok). Gondolat, Bp. 1970. 52.

⁶ Tamás Attila: Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig. Akad. Kiadó, Bp. 1964. 102.

⁷ Kispéter András: Ady és a szecesszió = Tegnapok és Holnapok árján (Tanulmányok Adyról). Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1977. 193.

⁸ Király István: Ady Endre. Magvető, Bp. 1972. I. 256—268.

⁹ Lukács György: Ady jelentősége és hatása. I. m. uo. 608.

állapításával¹⁰ — azt mondhatjuk, hogy nem fogadható el kiindulópontnak egyedül Baudelaire és a francia modernnek költészete. A magyar századvég, századforduló, a későbbi Nyugat-mozgalom költészetére, vagy Ady Endre lírájára még inkább áll ez a megállapítás. A meglevő hatás jelentőségét nem kisebbítve távolabbi gyökerekhez is vissza kell nyúlni. Ady motívumainál többek között a magyar népmesék, a régi magyar költészet világához, de aláhúzottan a magyar romantikusokon túlmenően a századvég közvetítette angol romantikához is, illetve említhetjük például az amerikai Edgar Poe-t, kiről Komlós Aladárnak A szimbolizmus című kötet bevezetőjében a következő megállapítását olvashatjuk: „.... Poe a híd a romantika és a modern költészet közt”.¹¹

„A Csönd fog itt mindent megváltani”

(Csönd—némaság motívum)

Ha Ady csönd-képeinek megjelenési formáit vizsgáljuk, elsőként azok különböző jellegű kötődését, tartalmi sokszínűségét kell megállapítanunk. Kézenfekvő a fehérség motívummal meglevő kapcsolódási pontok felvillantása, hiszen sokak számára első gondolatként ébredő példa lehet A fehér csönd című Ady-vers. Hogy eltérő jellegzetességeket is találunk az természetesen adódik a szó tartalmi jegyeiből, gyakoriságából. Szimbólumépítő szerepe látszólag kevésbé jellegzetes. — Az eddigiekben Ady költészetének kutatói így kevés figyelmet fordítottak a csönd-motívum szerepére, holott alkalmazásának, használati módjának változása sokban jelzi Ady gondolkodásának, versépítésének fejlődését is. (Földessy Gyula Ady minden titkai című művében sem veszi fel a költő motívumrendjének sorába.) Az érdektelenséget talán az magyarázza, hogy a föl-fölbukkanó, majd eltűnő kép sok változás után, illetve többféleképpen kap igazán szimbolikus erőt, s válik sok más mellett (Ugar, Jövendő, Holnap stb.) s velük egybejátszva, egymást kiegészítve Ady kulcs-szavainak egyikévé. — Nem olyan képpel van természetesen dolgunk, mely a költészetben Ady előtt nem kapott volna jelentős szerepet. A romantikát megelőzően is felfigyelhetünk költői eszközként való alkalmazására. A romantikusok pedig gyakran élnek hangulatteremtő erejével.

Nem feladatunk most a csönd stiláris eszközként való alkalmazásának áttekin-tése az irodalomban. Utalunk csupán az angol romantikusok csönd motívumaira, a például Shelley alkalmazta „megalázó jeges csönd”¹² képre, vagy a Goethe-nél gyakran előtűnő „ijesztő csönd” használatára ilyen sorokban:

Semmi nyoma semmi szélnek!
Csönd, halálos rémület!
Az iszonyú messzeséget
egy hullám se törí meg.

(Szélcsend a tengeren,
ford.: Szabó Lőrinc)

¹⁰ Kispéter András: i. m. uo. 197.

¹¹ A szimbolizmus. Gondolat, 2. kiad. Bp. 1977. 48.

¹² Shelley: Egy hervadt ibolyára, de ld. még pl. Shelley csöndképeit: Nyári este a temetőben, Az Éjhez, vagy az Epipszükhidion c. műveiben.

De hasonlóképpen van jelen híres versében, a Vándor éji dalában is :

Immár minden bércet
csend ül,
halk lomb, alig érzed,
lendül:
sóhajt az éj.
Már kibuvik a berki madárka,
te is nemsokára
nyugszol, ne félj...

(ford. : Tóth Árpád)

Idézhetnénk a magyar költészetből is a példák sorát. De itt elég ha utalunk az Ady által igen szeretett Vörösmarty víziós képére az Előszó „Most tél van, és csend és hó és halál”. — sorára vagy a közvetlen magyar elődök közül a Vajda János használta „fölséges csönd” szavakra. — Ahogy Baudelaire-ék csönd misztikuma, úgy a századvég, századforduló magyar költőinek hasonló képei is romantikus előzményekre vezethetők vissza. Ezek között jelentős szerepet kap a sokban átmenetet képviselő Edgar Poe-i költészet is. A Poe-nál jelentkező földöntúli, misztikus csönd használata a kiút-talanságban, az idegenség-tudatban megnyilvánuló, a transzcendencia felé forduló életérzést jelzi. A csönd erejének ábrázolása összefonódik nála a halál—isten—álom képekkel, a kétségbeesés hangulatával. Jellemző példái ennek a prózában írt Csend című költeménye,¹³ de még inkább a Csönd-Szonett, ami Lutter Tibor szavaival „rímbe font tiszta filozófia”,¹⁴ s melyben a kettős és testet öltött hangtalanság jelenik meg:

Néhány tulajdon — testetlen dolog —
Két életű, vagyis valóra vált
Ikerszerű lény, mint egyé folyott
Fény és anyag; árnyék s egyben szilárd.
Van kettős Csönd — mint tenger s partfoka —
Mint test és lélek. Egyiken — magányban —
Friss fű nőtt, benne ünnepélyes báj van,
Néhány emléknek könnytelen nyoma,
Ezért nem rémít, s úgy hívják: „Soha”.
A testet öltött Csönd: kárt nem tehet:
Rossznak tartalma benne sohse volt;
De ha a sors (időtlen végzetünk!)
Az árnyékhoz visz (névtelen kobold,
Mely ott kísért, hol még nem lépkedett
Ember), ajánld Istennek lelkedet!

(Ford. : Radó György)

¹³ Poe, E. A.: Silence — a fable. = Poe, E. A. Complete tales and poems. Ljubljana, 1966. Mladinska Knjiga 414—416.

¹⁴ Edgar Allan Poe Összes versei. Bp. 1959. Corvina (Kétnyelvű Klasszikusok) bevezető 24. A Poe-verseket is e kiadás alapján idézem.

De másutt is szerepet kap Poe-nál a borzongató csend víziója. Például az *Al Aaraaf* című költeményében, melyet Elek Artur joggal nevez „kozmosz tájképnek”¹⁵, ilyen sorokat találunk:

A csend hangja! riadt fülhöz sövöltő,
Mit „szférák zenéjé”-nek hív a költő!
Világunk csak szó; a nyugalmat tudjuk,
Mi puszta szóval mind „Csönd”-nek hazudjuk.
(Ford.: Devecseri Gábor)

De nem utolsósorban idézhetjük A Holló jól ismert sorait. Itt is nagy hangulati erőt hordoz a csend folyamatos jelenléte, hangsúlyozott volta:

Ám a csend, a nagy kegyetlen
csend csak állott megszegetlen,
Nem bugott más, csak egyetlen
szó: „Lenóra!”
(Ford.: Tóth Árpád)

Hogy tudatosan alkalmazta, erre bizonyíték lehet A műalkotás filozófiája című közismert írásának néhány sora: „Viharos éjszakát választottam, először, hogy indokoljam, mért kér a holló bebocsátást, s másodszer, a szoba — fizikai értelemben vett — nyugalmaival való hatásos ellentét kedvéért.”¹⁶ — A Poe-költeményekben így megformált¹⁷ csend-élmény is minden bizonnyal továbbélt a rá jól figyelő magyar költészetben, s inspiráló hatással volt Ady Endre verseinek csend ábrázolásaira is. Az elődök ilyen kezdeti hatását joggal vélhetjük felfedezni, hiszen Adynál a csend, a feszült hangtalanság megjelenítése — jellegéből adódóan is — az indulástól végig megőrzi romantikus, misztikus jegyeit, még akkor is, ha alkalmazása, hangsúlya jelentős tartalmi változást mutat.

Vizsgálva a csend-kép megjelenési formáit, jelentéshordozó szerepét, elsőként az induló Ady kötetait kell kézbe vennünk. A *Versek* címűben még lényegében nem találjuk a szokványostól eltérő, igazán figyelemreméltó megjelenítését. Talán A műhelyben című vers romantikus csengésű szavai jeleznek valamit az elkövetkezőkből:

Lelkem nem ad választ szavára,
Szívemben kínos, néma csend...¹⁸

A Még egyszer kötetben megjelent *Éj-imádó* következő sorai azonban már figyelemfelhívóan éreztetik a későbbi Ady csöndmisztikáját, csakúgy, mint A könnyek aszszonya negyedik részének — a századvég költőire emlékeztető, a csöndességgel szembeszegülő kirohanásaikat idéző¹⁹ első két sora:

¹⁵ Elek Artur: Edgar Poe — Két tanulmány. Nyugat Kiad. Bp. 1910. 99.

¹⁶ Poe, E. A.: A műalkotás filozófiája, i. m. 321.

¹⁷ Megjegyezzük, mi is úgy hisszük, hogy Poe e sokat idézett írása mégsem fogadható el egészen, alkotói módszerét bemutató hiteles vallomásként.

¹⁸ A dolgozatban szereplő Ady-versek idézéséhez a következő szövegkiadást használtam alapul: Ady Endre Összes versei I., II. Szerk.: Koczkás Sándor és Krajkó András. Szépirodalmi, Bp. 1972.

¹⁹ Többen felhívják a figyelmet a századvég, majd Ady költészetének erre a vonására. Ld. Schöpflin Aladár: Ady Endre. Bp. 1934. 18—19.: Rónai György: Ady Endre. A nagy nemzedék. Szépirod. Kiad. Bp. 1971. 8—9.

Átgázolom a bokrot,
A száraz, árva bokrot,
S bekiáltom a csöndbe,
Az édes, szörnyű csöndbe...
Elmúltak a virágok,
Elmúltak a leányok:
Én itt vagyok, maradtam
És úr vagyok a csöndben.

Illetve:

Add a kezed, most induljunk csöndben...
Nem! ... Rohanjunk, míg vágyunk nem lohad.

Az Új versek kötetben azonban már megjelenik a csönd alkalmazása, mint igazi feszültségteremtő eszköz, elsősorban szubjektív rettegések sajátos érzékeltetőjeként. A korban elutasító döbbenetet kiváltó erotikus vers a Vad szirttetőn állunk kimondatlanul is él a hallgatás, a csönd feszültséghordozó erejével:

Nincs jajunk, könnyünk, szavunk:
Egy ingás és zuhanunk.

.....
Míg csókolsz, nincsen szavunk,
Ha megszólalsz: zuhanunk.

Ha más tartalmúan is, rokon ez A fehér csönd-ben megjelenő ábrázolással. A fehérséggel ötvöződő csönd-misztika ilyen sorokban kap hangot:²⁰

Nem volt ilyen nagy csönd még soha tán,
Sikolts belé, mert mindjárt elveszünk,

.....
Megöl a csönd, ez a fehér lepel:
Úzz el magadtól, vagy én üzlek el.

„A csöndbe zúgó falusi kis harang” (El a faluból). „Nekropolis süket őszi napra”, melynek ravatalos csöndjét a „halottan is szeretett Valaki” nevetéssel törli meg. (Költözés Átok-városból) szintén a csönd-motívum korai használatának példái. De már jelzik alkalmazásának tartalmi kettősségét is. Jelzik azt, hogy az egyéni félelmek ábrázolásán túl a nemzet, a társadalom süllyedése, az e fölötti ítélet megjelenítésére is alkalmassá válik a kép. Jól mutatja ezt A magyar Ugaron című kulcsfontosságú versben alkalmazott kijelentés. Az utolsó versszakot indító tőmondat állandóságot sugall, ítéletet hordoz:

Csőnd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

²⁰ Hatvany Lajos: Ady. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1959. II. 269—273.

A folytatás és a lezárás a „nagy Ugar” csöndje felett átsuhanó kacagó szél a „Csönd van”. „Így rendeltetett”-jére visszhangzik a tovaftutó Duna gúnyos kacagásához hasonlóan A Duna vallomásá-ban.

Az Egy párizsi hajnalon Komjáthy lírájára emlékeztető sorainak indításában is a csönd riad meg:

Sugaras a fejem s az arcom,
Amerre járok, száll a csönd, riad,
Fölkopogom az alvó Párist,
Fényével előnt a hajnali nap.

A megtört hajnali némaság győztes erőt éreztet, ahogy, bár ellentétes előjellel, erőt jelöl a Búgnak a tárnák-ban a „lélek-hegycsúcs” hallgatása is:

Fent, fent a csúcson: nagy-nagy szüzi csönd,
Gondolat-manók csoda-tánca,
Lent: a rémeknek harsogása.

Itt azonban a csönd éppen az igaz, a hivatott erő szimbóluma a gondok, kínok tárnáival, rémeivel szemben. De él a csönd-motívum A sárga láng „süket estjében”, ott van a Vér és arany kötet nagy halálverseiben és a Párisban járt az ősz ilyen sorában: „Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé.” Ott érezzük ebben az impresszionisztikus megformálásban, mert az „Egy perc” a dermesztő pillanat csöndjét is sugallja. Sokszor bukkan föl Adynál persze a csönd vagy szinonimáinak jelzőkénti alkalmazása, mint például „egy csöndes álom-lovag” (Szent Margit legendája), „...süket falak Óriznek egy diákot” (A befalazott diák) „egy csöndes éjen” (Páris az én Bakonyom) „zengett az Avar-domb Őszi csöndes éjeken” (Az Avar-domb kincse) „néma szolgálkkal” (Sírni, sírni, sírni) stb. A csönd-misztika egyfajta kiteljesedésének mégis egyik legekleatásabb példája a Jó Csönd-herceg előtt című vers. — Ahogy sokan rámutattak, gyermekkori élmények megjelenítése a vers alapötlete. Mégis Csönd-herceg alakjának megformálása sokkal többet is éreztet ennél. Álljon itt két versszak:

Holdfény alatt járom az erdőt.
Vacog a fogam s fütyörészek.
Hátam mögött jön tíz-öles
Jó Csönd-herceg
És jaj nekem, ha visszanezék.

Óh, jaj nekem, ha elnémulnék,
Vagy fölbámulnék, föl a Holdra:
Egy jajgatás, egy roppanás,
Jó Csönd-herceg
Nagyot lépne és eltiporna.

Elemzése helyett²¹ csak egy megállapítást: A testet öltött ijesztő némaság képe — egyetérthetünk Király Istvánnal²² — az individuális kiütkeresés példája, ugyanakkor

²¹ Ld. pl. Schöpffin A.: i. m. 138—139., Balogh László: Jó Csöndherceg előtt = Mag hó alatt (Bevezetés Ady költészetének jelképrendszerébe). Tankönyvkiadó, Bp. 1976. 48—56., Király I.: i. m. 315—318.

²² Király I.: i. m. I. köt. 318.

azonban jelzője annak is, hogy Ady megkülönböztetetten vonzódott a csönd-képhez, mint olyanhoz, mely számára alkalmas volt a feszültségteremtési eszközön túl többféle tartalom szimbolikus megjelenítésére. Alkalmasnak találta — ahogy majd látjuk — arra, hogy használatával gondolatsorokat éreztesen meg a versolvasóval, individuális és társadalmi kérdésekről egyaránt.²³

Az előbbivel rokonítható az Álom álom helyett című vers is. A táncoló manósereg utaló sorok pedig többek között — ahogy Földessy is megállapítja²⁴ — emlékeztetnek a más szempontból érdekes Búgnak a tárnák képeire. — Érdeemes figyelmet fordítani az itt megjelenő csönd ábrázolására is. Riadt feszültséget kelt, a „valaminek jönni kell” kényszerét jelzi, rettegés, zilált félelemnek bemutatását erősíti:

Egy óriás jön messziről felém,
Gyilokkal egyedül.

.....
Ismét csönd. Jön már? Várom zsisbbatag,
Nyögve, sírva hívom.
Most dalba fog a manó-sereg
S táncol a pilláimon.

Persze Ady „csöndjei” nem mindig a félelmetes várakozáshoz kapcsolódnak ekkor sem. Lehet ez a csönd „alkonyos, áldott, enyhe” is (Bolyongás Azúr-országban) — De mégis egyre többször a dermesztő volta dominál, mint Az alvó csók-palota érezhető némaságában, vagy más jelleggel a pénz-versek több darabjában is. Vészjóslóan cseng a Lázár a palota előtt soraiban:

S csönd, Lázár hallgat.
Tapsot a dalnak.
És tapsolnak a gazdagok,
Hahotáznak a gazdagok,
S csönd, Lázár hallgat.

A csönd elidegenítő erőt is rejt, mint az álmokat, vágyakat megtestesítő „kincs-madarak” némaságában:²⁵

Hangtalanok, büszke némák,
Könnyes némák.
Lehullnának, ha egy hangot ejtenek,
Szürkén, mint a szürke sorsú
Verebek.

(A néma madarak)

Ilyen szerepe van több Léda-versben is, így a Csolnak a holt-tengeren címűben, vagy a Lédával a bálban csöndben belépő néma párjának ábrázolásában. — De él azért jótékony vágyként is, mint az Álom egy méhesről indító soraiban és hasonlóképpen van meg az Egy jövőendő karácsony béke-óhajában. Az Illés szekerén kötet első ciklusában, mely Ady istenes verseit tartalmazza — Király István szavait idézve

²³ Ld. a költői képről frottakat pl. Wellek—Warren: Az irodalom elmélete. Gondolat, Bp. 1972. 276—279.

²⁴ Földessy Gy.: Ady minden titkai. Magvető, Bp. 1962. 71.

²⁵ Ld. Király I. elemzését, i. m. I. köt. 379.

„tévesztett útkeresésének dokumentumait” — szintén egy megváltó nyugalomhoz és erőhöz kötődik a csönd és némaság:

Az Isten könyörületes,
Sokáig látatlan és néma,

(Az Isten balján)

Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

(Az Úr érkezése)

A csöndnek ilyen gondolatisághoz kötött megjelenési formái mellett azonban ekkor kell felfigyelnünk egy másfajta világszemlélet költői objektívalódásában megjelenő csönd-képre és hatásra is. Az útkeresés szociális, társadalmi kérdésekhez vezető vonalában Ady Endre forradalmasodó gondolkodásaként olyan versek születnek, melyekben a csöndnek továbblendítő és feszültséghordozó szerepe van. Amennyiben rokon, úgy különbözik is ez a némaság-kép A magyar Ugaron-ban megformáltétól. Hiszen annak lemondó, statikus hallgatásával szemben ekkor már például a magyar Jakobinus dalá-ban megjelenő sorok:

Dunának, Oltnak egy a hangja,
Morajos, halk, halotti hang.

mozgósító akaratot hivatottak csöndjükkel erősíteni. Persze hamisítóan tévednénk, ha azt állítanánk, hogy ettől az időszaktól kezdve a romantikus indítású csönd-képek csak ennek a társadalmasodó gondolatiságnak, egyedül kiemelkedően csak a forradalmas hitnek a megjelenítésében kapnak hangot. Hisz benne élnek egyre jellegzetesebben Ady személyes lírájában is. A vizsgált korszakban sok példa mutatja ezt. — A magyar jakobinus dalá-val egy ciklusban megjelenő versben a „mély titkok” gyónásához” a „csöndes nagy sugdosás” adja a mindennel szembenézés súlyát. (Kis falusi ház)

Az Illés szekerén kötet Léda ciklusában újra feltűnő halál-szerelem motívum hangsúlyt kap a csönd képétől:

Csönd van a lakodalmas házban,
A vendégek csak isznak, esznek,
És néha nagyokat nevetnek.

(A mi Násznagyunk)

De a szerelem beteljesedésének hite is a csönd motívum használatával ábrázoltatik, válik ünnepélyessé:

Csönd legyen akkor az Ég alatt,
Bomolva, szökve, válva rügybe
Mi leszünk a Tavasznak üdve.

(Lédával a Tavaszban)

A Csönd, az Ég és a Tavasz nagybetűs kiemelése összetartozásukat is erősíti a versben. A halál lovai-nak a romantikára visszacsengő misztikus képei is kiemelten őrzik a csönd-motívumot. Feszültséget sugallnak a nesztelen paripák, néma lovagok:

Nesztelen, gyilkos paripák
S árnyék-lovagok hátukon,
Bús, néma árnyék-lovagok.

Ezt érezhetjük még több helyütt is, így az Egy vidám tor csöndjében. De ha másképpen is, hangot kap A muszáj-Herkules parancsában, a „Jó lesz egy kis hódolás és csönd” — sorban, vagy előző megjelenési formáira visszhangzóan A legjobb ember című vers „Hogyha csönd jön, majd elringat” — sorában.

Hasonló tartalommal csendül a Szeretném ha szeretnének kötet Szelid esti imádság-ában (Rendben van Úristen ciklus). Figyeljünk fel azonban ilyen szempontból is a még ugyanebben a kötetben közölt, Kocsi-út az éjszakában-ra, mely minden bizonnyal Ady kulcsversei közé tartozik. A kései romantika eszközeit használó, egy új világ kiüttlanság-érzését szimbolizáló képekhez a rejtelmességet fokozóan járulnak a hangtalanság jelzései.²⁶

Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
.....
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.

A világ értelmetlenségének szimbolikussá emelt csöndje itt ez, melyből ha van szabadulás, az már egy másféle némasággal párosítható. — Olyannal, amelyik megtörik majd. Ahogy a kötetzáró, Most pedig elnémulunk egyik sorában hittel hangzik: „fogunk talán még csöndbe törni.” De addig is a csönd még egyéni zaklatottságot, legyűrhetetlen rémeket, vagy el nem érhető békét hordoz.

Így bukkan fel a Poe-i, A Holló-ra emlékeztető, A rém-mesék uhu-jában.²⁷ Vagy majd jóval később újra, a kép időleges eltűnte után, A Télbe-hulló ember vágyá-ban és A békés eltávozás „Bukjam csöndbe omoltan:” — sorában. (A Menekülő Élet)

Hasonló tartalma lesz az Áldásadás a vonaton csendes búcsújának, a Valaki útravált belőlünk, fájdalmas férfi vallomásában megjelenő képnek, a vár motívumot ébresztő nagy termek üresen kongó némaságának. (Magunk szerelme) — Nyugalom-vágyat tükröz az Ada szerelem versének csöndje a Hűség aranyos korá-ban, de a hallgatás parancsaként is megjelenik a Mikor Szulamit alszik háromszor ismétlődő: „Csönd, jaj, vigyázat”-sorában. S ide sorolható Az angyaloknál becsületesebben című versben a csönd-örzést kívánó könyörgés is:

Ha elpihenvén szállna ránk a csönd
S csak úgy álmomban sírnék föl jajongva.
(Ugye, rájuk rántanád lángostorod
Az ablakon betévedt angyalokra?)

²⁶ A vers fontosabb elemzései pl. Révai József: Ady. Szikra, Bp. 1945. 46—47., Tamás Attila: Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig. 96—98.

²⁷ Tamás Attila felhívja a figyelmet Poe A holló c. és Ady e versének rokonságára. Varga József könyvéről szólva. — Irodalom és emberi teljesség. Szépirod. Kiad. Bp. 1973. 372—383.

Szívesen használt motívum, fontos hangulatkeltő elem tehát Ady vizsgált köteiben a csend. A félelmek, hitek, vágyak hordozója, s mint már láttuk, ilyen értelemben is szerepet kap, individuális érzések mellett a társadalmi problémák felvillantásában. Az idézetek mellett jelen van a csönd alkalmazásának ez a formája az Ady forradalmasodó gondolkodásmódját tükröző verseiben is. — Emlékeztetünk itt A magyar Ugaron, a Magyar jakobinus dala után megjelenő olyan költeményekre, mint például az Álmodik a nyomor, melyben a nagyvárost csöndre szólító sorok:

Csitt, most valahol, tán Újpesten,
Húszesztendős legénynek vackán
Álmodik a nyomor.

fenyegető intést is hordoznak. De még tisztábban láthatjuk a csönd motívum ilyen alkalmazását a Rettegésben a falu című versben:

Retteg most a magyar falu,
Csönd legyen, mert most mindenütt kémeek
Leskődnek a téli mezőn,
Nagy csönd van a faluban most: félnek.

De hó alatt, falu fölött
Majdnem tavaszi szelek dúdolnak:
Holnap már derülés jöhet
S nem lesz már ilyen csönd holnap, holnap.

Az idézett versszakokban a feszült várakozó csönd, a „valami készül” hallgatás A Hadak útja lendületére utal vissza. Összekapcsolódik itt a csönd és a szabadító holnap motívum, s előremutat a nagy forradalmi fellángolást hirdető költemények felé.

Vizsgálva a kép fejlődését, a költő egyéni megújulását, a közösséghez kapcsolódó hitét is kifejező példákat találunk. Láthatjuk ezt a Télbe-hulló ember vágya című versben, ahol a csöndes elszántság tavaszi hiteket vár:

Napjaim: koldus, Télbe-hulló,
Csöndes, elszánt betegek,
De vidáman zúgnak körülök
Tavaszi csergetegek
S futó hó alól zöld kacsint

De valamiképpen hasonlóan jelenik meg majd a Köszöntő az Életre soraiban is.

Feltűnik a motívum a szerelmi beteljesülést váró versében a Vérmuzsikás, csodálatos harc címűben is, mégpedig a csönd feszültségére kényszerűen következő riadalom idézéseként, a „Furcsa csöndre jön riasztó zaj” sorban. Ez pedig, ilyen formájában is előkészítése a vihar előtti csönd ábrázolásának, mely a forradalom előtti feszült várakozás képében teljeseedik ki.

Amikor a 10-es évek fellendülő — majd megtorpanó — forradalmi hulláma bekövetkezik, Ady önmaga kiuttalálását, megújulását is remélve áll a tömegmozgalom oldalára.²⁸ — Erről tanúskodnak mozgósító versei is, mint a Szent Lélek karavánja

²⁸ Ld. a korszak bemutatására többek között Varga József: Ady és kora. Kossuth, Bp. 1977. 268—286.

ciklusban megjelent, Rengj csak Föld, Új, tavaszi sereg-szemle, A Tűz csiholója stb. És köztük olyanok is, melyekben kiemelten, harcra hívóan használja a csönd motívumot. Olyan értelemben mint támogatót, harcostársat, de elutasítón is, mint a lendületet megfékezni akaró csönd parancsát a Mi kacagunk utoljára „azértis” hangulatában. A sok formában és tartalomban kimerült csönd-képek ekkor is romantikus hangzásúak. De tartalmuk nem nosztalgiát, nyugalomvágyat hordoz, nem a kilátástalanság-érzés fásultságát őrzi, de hitet és erőt mutat. Kötődnek az Ady költészetében is hozzájuk kapcsolódó romantikus érzelmvilághoz, de itt egy megújuló forradalmi romantika képeit erősítik. Ady most is használja őket, mint a feszültség egyik legjobb jellemzőit, mint előlegezőit a megváltozó világnak. Ez feszül az Élet aratás előtt csönd képében:

Indul a vén, magyar tespedés,
Pattan a feszült, ostoba húr,
Nagy gőgök félve összebújnak
S a tisztos, nagy csönd meglapul.

Ez a sokféleképpen használt motívum adja a Barangolás az országban lázító erejét:

Ma is élnek, de most lelkük: a Csönd,
Csönd van, igaz, de soha ilyen csöndet:
Fél-ország nehéz melleiből
Fekete és vörös bosszúk hörögnek.
Falura város csönd-jellel köszönt
S szörnyű szava lappang e néma jelnek:
A titkos átkok halk tárnáiban
Sohse hallott pokolgépek hevernek.

A Csönd fog itt mindent megváltani,
Süket ölén alusznak robbanások
S ez a kicsi, ezerszer lekötött
Ország robban. Mikor télbe beásott
Bitorlóit meg fogják áldani
Meleg sarcát e hideg, csöndes rögnek,
Váratlanul, taposóan, hirtelen
A titkos ágyuk dühvel feldörögnek.

A vers kulcsszava a nagybetűs Csönd, itt már kimondva is jelzés, megváltó erő, az „újakra készülés” kiteljesedett szimbóluma. Ez a csönd ekkor Ady számára a minden. Már nem statikus, de maga a lendület, a feszült izgalom. A látszat csönd, a rezzenelenség itt már szinte egy a forradalommal:

Csőnd van, mintha nem is rezzennénk
S rohanunk a forradalomba.

(Rohanunk a forradalomba)

Itt ennyit a csönd kép fejlődési vonaláról. Elmondhatjuk azonban még azt, hogy ha később nem is tűnik el teljesen, mégis háttérbe szorul Ady költészetében. Itt éri el megformáltságának csúcspontját, s átadja a helyét más, a kor viszonyait, Ady gondolkodását jobban kifejező motívumoknak.

Ez az áttekintés azonban talán jelezte fontosságát és részben változásának ívét is. Szeretném az áttekintés kapcsán felhívni a figyelmet arra is, hogy Ady motívumai, szimbólumai — mint többek között ezt Schweitzer Pál is jelzi²⁹ — új és új tartalmat is kapnak. Ahogy a csönd motívum is mutatja — bár egy alap élményvilághoz kapcsolódva — fejlődésükben, az indulásukban meglevővel ellentétes érzések kifejezőivé is válhattak.

Példánk lehet erre a csönd—rettegés, regresszió kapcsolattól, a csönd—forradalom-ig vezető, Adynak költői világkép változásában és ezzel együtt a motívum alkalmazásában végigjárt útja.

*

„Jól átkozatok...”
(Átok—rontás—átkozás motívum)

Vegyünk szemügyre most egy másik, a romantikából áthagyományozott Ady motívumot, az előzőtől sokban eltérő átok vagy — a Földessy jelezte kapcsolatban — az átok—rontás motívum jelentkezéseit.³⁰ — Eredete épp úgy kapcsolódik az ősi hitvilághoz, mint a népmesékhez és a babonákhoz. Nagyon sokszor azonban biblikus indítású. Előfordulása a magyar és a világirodalomban gyakori. — Ha csak a közvetlenül Adyt előző időszakot figyeljük is, már szép számmal idézhetnénk példákat. Közismerten jellemző a megátkozottság érzése Baudelaire-ékre. Megjelennek a megátkozott költők nálunk is, akik átoknak tekintik a küldetést, az életet és művészetet. Sokáig él ez a motívum. Van ki — a nyugatos első nemzedék alakja, Somlyó Zoltán — Az átkozott költő címen jelentet majd meg kötetet. — De már Reviczky-nél is találunk ilyen sorokat:

Meddig leszel még vágy-beteg?
Mikor szűnik meg sorsod átka
Megbabonázni véredek?
(Magammal évődöm)

Komjáthy is gyakran él vele:

Tombolt a kéj, az átok:
S én meg se mozdulék.
(A fatalista)

Vagy a Diadalének indításában:

Legyőztem az átkot,
Kivívtam a pálmát,
Az istenörömmek
Örök tüze jár át.

²⁹ Schweitzer Pál: Ember az embertelenségben. A háborús évek Ady-verseinek szimbolikus motívumcsoportjai. Akad. Kiadó, Bp. 1968. 95.

³⁰ Földessy Gyula: Ady minden titkai. Magvető, Bp. 1962. 337.

Ahogy a Poe verseket másfél évtizedig fordító Baudelaire-nél, úgy nálunk is érződik ebben a romantikus íz, a Poe-élmény. Hiszen ismerték az ő átok-motívumot felvontató verseit, például a Kísértetes palota ilyen sorait:

De bu-ruhás átkok sereggel
Szállták meg a király honát:
Sirassuk őt! mert soha reggel
Nem süt már éjszakáin át!

(Ford.: Babits Mihály)

De talán helyes lehet kiemelni itt az Eldorádó című versét, s idézni egy versszakát:

Azóta agg
A szép lovag,
Szívében átok, átok.
Bármerre ment,
Se fönt, se lent
Nem lelte Eldorádót.³¹

(Ford.: Kosztolányi Dezső)

Adynál — különösen indulásának idején — gyakorta tűnik fel, mint saját megátkozottságának képe, vagy mint olyan, amely a környezetét, világát jellemzi. Az előfordulások jelzésében megközelítően sem törekszünk teljességre. Idézzük a Versekkötetben megjelent sorokat:

S míg ránk tolul a végzet átka,
A mely lelkünkre visszajár —
Szívünk olyan, olyan üres lesz,
Mint a mámort adó pohár.

(Van olyan perc...)

(A kép első megjelenései közül itt csak utalunk az Ismeretlen átok és a Még egyszer kötet Szívek című versére.) Az Új versek kötetben már megjelenik mint Nekropolis, a „csúf Budapest”, az „Átok-város”, jelzéseként a menekülési vágynak: az „otthontalanságnak”.

Másutt a szerelem—élet—átok összekapcsolódása így fordul elő:

S átok a csók, átok az élet,
Ha nincs a csóknak mámora.

(Csókok átka)

A Vér és arany kötetet indító, Az anyám és én című versnek fő mondanivalója is a megátkozottság érzése. Király István elemzéséből idézünk:

„Középpontba helyezte versében a költő az átok szót. Egyszer az anyjáról, egyszer önmagáról szólva ismételte meg („Bizarr kontyán ült az átok”; „ő szülje az átok-sarját”), mintegy jelezve, hogy anyjáról fiúra szállt ez tovább: az emberi sorshoz tartozott hozzá. A romantika emlékét idézte a szó áthagyományozott széles pátosza,

³¹ Megjegyzendő, hogy az eredetihez képest a fordító megerősíti az átok-motívumot.

de ott sejlett már benne az a nem vádoló, hanem inkább szorongásos érzés, melyet József Attila később a „bűn” szavával fogalmazott meg.”³²

Általában lemondó beletörődést jelez itt az átok-motívum használata, mint a Percek aratója című versben, melyben a „Miért az élet, miért a viadal?” — kérdésre így hangzik a válasz: „Nyilván akarja valami vak átok.”

Halál-képeiben is megjelenik. A nagy álomban „szent átkozott”-nak nevezi az elmúlást. A költészet, az írás gyakorta átokkal terhes. Egy csúf rontás nem engedi az „új nagy látások” megírását. A befalazott diák megkötő átka az övé, „a nagy magyar átok”, melyet talán majd nem érez a „jövendő költő”.

— „Igaz az átok” — kezdi a mesét a Duna (A Duna vallomása), kimondva a Duna-táj népeire a „Sohse lesz másként” — szentenciát.

Ady különböző jellegű átok-képeit igazán nem választhatjuk el egymástól. Ugyanakkor költészetének kezdeti szakasza után mégis érezhetünk két, valamelyest elkülönülő tartalmat az átok-motívum gondolatiságában. — Az egyik, a romantikusokét inkább megőrző, lemondó elkeseredettség érzést rejt, míg a másik, az előbbi jegyeit is mutatva, egy olyan emberi, költői menekülést jelez, mely kitörési vágyban jelen vannak már a társadalmi változásokat kívánó, forradalmasodó hit mutatói is.

Ady átok-képei sokáig pusztán egy általános válság-életérzés mutatói. Olyan válság-élményé, mely Poe-nál, Baudelaire-nél, vagy ahogy erre már Horváth János is felfigyelt,³³ Reviczky, Komjáthy lírájában is megtalálható. Ez utalhat az írás kényszerére, a meg nem értettség érzéseire, de ábrázolója lehet az idegenné lett, megújulásra képtelen világnak, Magyarországnak, a „Köd-ország hajónak”, a „Kompországának”. Ilyen értelemben szólal meg az Öröm-város volt a hazám című versben:

Futok. Futok. Zengő városom
Átkot szórt a bus pártútóre.

E sorok az Elűzött a földem gondolatával rokoníthatók, pusztán a menekülés képét ábrázolják. Kulcsszó lesz ez egy másik pénz-versben is, az Uzsorás Khiron kertje címűben. Az átok szó kapcsolódik a költő halott alakjához Az én két asszonyom-ban, és Az én sírásom-ban ismét megjelenik nála az „Élet-átok” kép is. A Vén diák üdvözlése a versírás ős átkát említi fel a „Ma is átok még az ős görög átok” — sorban, s az alkotás fátumát és hitét jelzi a költemény záró két sora:

S én jó mesterem, szeretném a kezed
Áldva — átkozva, sírva megcsókolni.

„Ősi nagy átoknak” felel majd a riadozó kacagás a Kacagás és sírás-ban. „Engem egy nagy átok borít” — mondja debreceni önmagát kereső versében. (A Maradandóság városa). Csüggedést jelez a „Hajh, be átok, hogy visszatértem” sor, (Idő előtt elműlni) s a szülőfalu is az átokkal jellemezhető a Séta bölcső-helyem körül vallo-másában:

Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.

³² Király I.: i. m. I. 490.

³³ Horváth János: Újabb költészetünk világnézeti válságai 1. Reviczky Gyula 2. Komjáthy Jenő = Tanulmányok. Akad. Kiadó, Bp. 1956. 466—481.

Hasonló életérzésre vallanak a szavak a Monte-Carlóban írt, az Északi ember vagyok című versében is:

Ha én szólok, Észak beszél,
Fagy és fátum fogja a számat:

Olyan önmagát, vagy verseit szimbolizáló művekben, mint Az elátkozott vitorla, vagy az Ázott széna-rendek fölött címűekben is ez a kép a kifejezés eszköze:

Madár volt, egyszer nagyon fázott
S elgubbasztott a templom-tornyon.
Megláncolta a madár-átok
S ott forog most a templom-tornyon.

A másik költeményben pedig versei rendjéről írja le a szavakat: „átokkal kaszáltam”. Idézzünk még a Magyar vétek biborban című versből:

Vállalom, ami sorsom,
Vállalom, ami átkom,
Vétkeimet nagy büszkén
Bíborba öltöztetem

A magyar sors „Így rendeltetett”-sége, megváltoztathatatlansága zeng itt is a költő fátumában, s bíborba öltöztetett bűnei, a versek is ezt a „szent sorsot” mutatják fel.

Az Illés szekerén kötetben³⁴ bővült tartalommal jelenik meg az átok-motívum, az átkozottság érzése. Kapcsolódik hozzá egy lázadó gondolatiság, olyan, amely előbb így nem jellemezte a motívumot, s a romantikus elődök közül talán Petőfi költeményeiben előfordulókkal rokonítható. Az átok motívumot már így eleveníti a parasztság megújító erejébe vetett hit a Hárman a mezőn című versben. Az isten, az én és a paraszti düh, az átok hozhat itt megújulást:

Hárman vagyunk csupán a nagy Mezőn:
Az Isten, én és egy paraszti átok.

.....
A nagy Mezőn nem fordulhat csoda,
Csak ha kitartunk mi hárman, mi hárman.

Magyarsága „átkozott” és „igazi” — vallja (Az én magyarságom). Ez a „keserű”, „sirató” magyarság-vallás nemcsak lemondást, de átkozott voltával is továbblendítő akaratot éreztet. — A sokat emlegetett költő elődöt idéző versében is a „Vitéz”, a „nagy magyar” jelzőkhöz úgy kapcsolódik az átok, mint a nemzetet felrázni akaró erő jelképe:

Aki a fajtáját átkozta
S aki nagygar volt, nagy magyar.

(Csokonai Vitéz Mihály)

Az Illés szekerén kötet Az Utca éneke ciklusát indító vers, a Dózsa György lakomáján is hasonló értelemmel használja az élet-átok motívumot. Ez az átok új vezérért,

³⁴ Schöpfflein is ezt írja a kötetről: „Az Illés szekerénnel kezdődik Ady tulajdonképpeni politika költészete.” i. m. 141.

új Dózsaért kiált, s jelzi a lázadás-hitét a „megvált Bennünket a Dózsa trónja” lezárásban.

Úgy él ekkor tovább az átok-kép, mint amely nem rezignált belenyugvást jelez, de a költő változást sürgető akaratának eszköze.³⁵ Így van jelen a „vörös Nap” fölkelését kívánó fohászban is:

Sokáig lesz, sokáig tart még
A régi sors, a régi átok?
Késlekedő, tunya, vörös Nap
Hozzád kiáltok.

(A vörös Nap)

A proletárokat, a „Jövendő fehéreit” ébreszti itt az átok, „A mi új világunk” (A legszentebb csók) eljövetelét sürgeti a versben. — Mozgósító ez az átok-érzés. Őn-maga küzdelem-kényszerét is motiválja. Egyszerre jelzi a harcra rendeltettség fátumát, s jellemzi a világot, mely a harcot ki hívja. — „Engem ős átkok harcba küldtek” — sor is ilyen jelentést mutat már (Harcos ember szíve), s így, több értelmet is hordozón teljesedik ki majd később. — A proletáriátushoz írt versekben kap még többször szerepet. Jó példa erre A Jövendő fehérei ciklus (Szeretném ha szeretnének kötet) — Varjak, szent madarak című verse, amelyben e szavak átkozást, rontást egyszerre jelölnek, s a sorok mindkettő gyengeségét, bukásra ítéltségét érzetik:

S megfullasztjátok az átkot,
Mit utánatok küldenek,
.....
Ti vagytok: a boldog élet,
Az átkozott irigyeltek.
Gyertek felém, gyertek, gyertek,
Varjak, varjak, szent madarak.

A sokértelmű átok megjelenítésének igazi kiteljesedése is ilyen kapaszkodókhoz, ehhez a reményhez kötődik. A tömegekhez vezeti a költőt. Hozzájuk, kikkel a kötést a Sors akarta, s kikkel az ő szavait idézve: „Egy a Napunk gyönyörű égen”. Küldi a frigy-ládát, hisz kényszeríti hivatása, átka. Az ami itt „áldott”, nagy”, „úri”, „vad” és „egyetlen”, de olyan is, amelynek már nincs hatalma rajta. — Ez az átok már jótévő is, mert megváltóan vezet a közösséghez, a harchoz. Olyan rontás, amely önmagát töri meg, saját pusztulását hordozza. Álljon itt erre példának a Menekülés úri viharból című vers:³⁶

Minden vihar, úri vihar,
Áldott átok:
Közelebb hoz tihozzátok.

³⁵ Ld. Király István és Varga József munkáit Ady e korszakának bemutatásához. Király I.: i. m. II. köt. 587—632., Varga J.: Ady és kora. 264—275.

³⁶ Ld. Király I. részletes elemzését, i. m. II. 27—32.

Mindig jobban veri szívem
A nagy átok:
Miért nem megyek tihozzátok?

Mit ér az én rongy-életem?
Úri átok.
El kell mennem tihozzátok.

Hogy fogadtok egy jövevényt?
Átok, átok.
S mégis futok tihozzátok.

Nincs már a magyar ég alatt
Csak vad átok.
Szabad mennem tihozzátok?

Hajt felétek nem gyávaság,
Csak egy átok.
Mehetek-e tihozzátok?

Óh, én rab atyámfiái,
Nem fog átok:
Elmegyek én tihozzátok.

Itt most ennyit a romantikus indítású átok-motívum fejlődési típusairól, tartalmi és hangulati változásáról Ady költészetében. — Talán képet adnak a fentiek arról is, hogy miként bővült egy-egy, az indulásnál is meglevő motívum jelentéstartalma. — Példa arra is, hogy egy időben jelentkezhetnek Ady képei más-más szimbolikus értelmet hordozva, jelölve olykor a világkép kettősségét és a letisztulásáért vívott küzdelmet is.

Érdemes lehet kiegészíteni az eddigieket az átok—rontás motívumhoz szorosan kapcsolódó, Ady életművében fontos szerepet játszó *átkozás* megjelenési formáinak felvillantásával. Az ősi hitvilágból a néptudatban máig élő meggyőződés, hogy az elsiratáshoz a „rontás” megtöréséhez elhivatottság, a varázsos szavak ismerete kell. Ilyen az átok is. Művészete van, melyet a választottak tudnak csak igazán.

Ady mestere volt ennek a tudásnak. Vonzalmát a borzongató átok-rontás, az átkozás megjelenítéséhez hozhatta gyermekkora népmeséiből,³⁷ a falusi téli estéken hallgatott beszélgetésekből. Költészetének érett korszakában is használja ezeket az elemeket. Használja akkor, mikor az én, az egyéni elmúlás megrázó képzete száll rá, s felvetődik a „lehet-e, lehet-e?”-kérdés, Király István szavaival: „az egzisztenciális magányosság”³⁸ ijesztő érzete. Az őt követőre elmondja a biblikus, szörnyű átkot:

Átkozott legyen az,
Aki helyemre áll majd,
Innyére méreg hulljon,
Két szeme megvakuljon.

³⁷ Ld. Ady erre utaló több novelláját, pl. a Mózesné, a Múza címűt (1907) Ady E. Összes novellái. (Sajtó alá rend. Bustya Endre) Szépirod. Bp. 1961. 656—659.

³⁸ Király I.: i. m. II. 156.

Álljon el a szíve,
Süketen tétovázzon,
S ha tud majd asszonyt lelni,
Ne tudja megölelni.

(Aki helyemre áll)

De Ady tudja az átkot harcra hívóan, az ügyért kiáltani. Elmondja Tisza Istvánra a „gyújtogató csóvás emberre” (Rohanunk a forradalomba), a „bűjtő, új, kan Báthori Erzsébetre” (Rengj csak, Föld). A vers címe is szinte műfaji meghatározó: Enyhe, újévi átok. — A négy versszakból három kezdődik az átok szokásos „hogy”-indításával, s a sorok Ady forradalmi gondolkodásának és az átkozás költészetének példái lehetnek:

Hogy ragya verjen, marjon mindenütt,
Hogy jöjjön a döghullák varja
.....
Hogy tébolyodva lelje meg eszét,
Hogy lásson egy rövidke órát,
.....
Hogy fussanak rá minden nyavalyák,
Hogy a törés jókedvvel törje,
Akarásunkat durván az, aki
Bánatokig és átkokig gyötörte:
Ez a gazember még lakolni fog.

Már-már misztikus jelentőséget tulajdonított Ady az átkozásnak. Segítségül hívta és figyelmeztetett fontosságára. A megtorpant forradalom ébresztőjeként tartotta és üzent a Piros gyász ünnepé-nek némaságában az ifjúságnak:

Ki fog csordulni a magyar kehely
És negyvennyolc óta is fog az átok:
Jól átkozzatok és jól készüljetek

Ha másként is, de használja még Ady e motívumot sokáig. Az „Ember az embertelenségben” magányában is az átkozó prófétákhoz fordul. Úgy, ahogy ezt teszi majd az utód is, mikor a borzalmak egy másik korát kell megélnie az „Embernek”. Mikor Radnóti Miklós a kort ilyen szavakkal jellemzi:

Mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, —
a rettentő szavak tudósa, Ézsaiás.

(Töredék)

ÜBER DIE ÄNDERUNGEN DER ROMANTISCHEN MOTIVE BEI ADY

Der Verfasser setzt seinen schon begonnenen und publizierten Gedankenprozess knapp fort über die Herausbildung zweier Motive bei Ady, die aus der Romantik stammen könnten. Er untersucht *Stille—Stummheit* und *Flüche—Verberb—Verbannung* als Motive, ihre Veränderung in Verwandung und Inhalt bis 1912. So werden Beispiele und Feststellungen zum grössten Teil aus dieser Periode zitiert. Man kann aber diese Zeitspanne bis 1912. nicht als feststehend ansehen, da diese Motive vielleicht in anderen Perioden ihren Höhepunkt erreichen werden. In den Artikel wird gezeigt, daß es sich sowohl um ungarische als auch um Motive der Weltliteratur handelt. Es wird auf einige charakteristische romantische Bilder aus der Dichtung von E. A. Poe hingewiesen. Die Analyse beweist, daß diese Motive bei Ady ernst inhaltliche Veränderungen zeigen, jedoch bewahren sie ihre ursprüngliche romantische Stimmung.